

UDK 801.632.01 : 881 Šimić: 808.62
Originalni znanstveni rad

Primljeno: 15. 10. 1985.

Jasna MELVINGER
Pedagoški fakultet, Osijek

**DUBOKE ALITERACIJE
U PJESMAMA ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA**

SAŽETAK

U slavističkoj znanosti posvećuje se određena pažnja proučavanju zvukovne organizacije teksta, pa tako i proučavanju dubokih aliteracija, to jest suzvučja onih riječi koje sadrže više ekvivalentnih suglasnika.

Obilježje primjera za proučavanje te pojave kao sredstva zvukovne organizacije stiha nudi nam poezija Antuna Branka Šimića. U ovom se radu prikazuju različite vrste dubokih aliteracija i aliteracijska gnijezda riječi koja je primjenjivao ovaj pjesnik. Smatramo, naime, da je pri tumačenju Šimićevog slobodnog stiha vrlo značajno upozoriti baš na ta suzvučja.

Jedan oblik zvukovne organizacije stiha: duboke aliteracije

Sovjetski lingvisti koji se bave lingvističkom poetikom, naročito proučavanjem zvukovne organizacije stiha,¹ u posljednje se vrijeme zanimaju i za jednu naročitu vrstu suglasničkog ponavljanja u zvukovno bliskih riječi različitoga korijena. Te riječi određenog ustrojstva donekle bliske na planu izraza pojedini autori nazivaju paronimičkim atrakcijama, dok se drugi služe terminom duboke aliteracije.

Termin paronimičke atrakcije uveo je u lingvističku poetiku V. P. Grigorjev,² a termin duboke aliteracije, razvijajući dalje Grigorjevljeva istraživanja, predložila je N. A. Koževnikova³ stavljajući težište ne toliko na poetiku bliskozvučnih paronimičkih riječi kao Grigorjev, koliko na zvukovne odnose među njima i njihovu ulogu u zvukovnoj organizaciji pjesničkog djela.

Koževnikova upozorava kako terminom duboke aliteracije želi izbjeći predodžbu o tome da među riječima određenog zvukovnog ustrojstva zbliženih u govornom lancu suglasničkim ponavljanjem postoji i paronimička smisaona veza. Riječi objedinjene dubokom aliteracijom, naime, odslikavaju dvije različite tendencije: s jedne strane zblizavanje riječi na temelju zvukovne bliskosti, a s druge strane zvukovno zblizavanje riječi povezanih smislom. Posljedica baš te druge tendencije — ističe Koževnikova⁴ — potencijalno i realno može biti nova pojava — semantizacija zvuka. I posebno distantna ponavljanja, tvoreći parove i nizove, često postaju lajtmotiv pjesme ili se čak provlače kroz cijelo pjesničko djelo jednog autora. Zato se i mi u ovome radu služimo nazivom duboke aliteracije.

Možemo promatrati u riječima koje stupaju u duboku aliteraciju različite odnose među njihovim »kvazikorijenima«, tj. među njihovim dijelovima koji sadrže identične suglasnike na različite načine »zaodjevene« drugim, različitim vokalima. Predlažemo sljedeću klasifikaciju temeljnih

[1] V. P. Grigorjev, *Paronimičeskaja atrakcija v rusškoj poeziji XX veka*, V. knj. Sbornik dokladow i soobščeniŭ lingvističeskogo obščestva, Kalinin, 1975. 131—164.

V. P. Grigorjev, *Paronimija*, V. knj. Jazykovye processy cobremennoj rusškoj hudožestvennoj literatury, Moskva, »Nauka«, 1977.

V. P. Grigorjev, *Poetika slova*, Moskva, »Nauka«, 1979.

N. A. Koževnikova, *Iz nabljuđenij nad zvukovoj organizaciej stihotvornogo teksta*, Problemy strukturnoj lingvistiki 1979, Moskva, »Nauka«, 1981, str. 182—195.

N. A. Koževnikova, *Ob odnom prijome zvukovoj organizacii stiha*, Problemy strukturnoj lingvistiki 1980, Moskva 1982, 269—285.

O. V. Šuljskaja, *Funkcii paronimii v hudožestvennoj reči* Problemy strukturnoj lingvistiki 1980, Moskva, 1982, 222—232.

[2] V. P. Grigorjev, 1975.

[3] N. A. Koževnikova, 1981.

[4] N. A. Koževnikova, 1981, str. 182.

tipova koju ćemo ilustrirati primjerima iz pjesama Antuna Branka Šimica.⁵

A. Riječi koje sadrže isti broj suglasnika mogu stupiti u duboku aliteraciju na ova tri načina:

a) *Sastav je suglasnika u kvazikorijenu obiju riječi u paru isti, a sastav je vokala različit — zbog različitog sastava vokala ovaj se tip i naziva vokalskim.*

Treba da se zacrveni sveža sva zemlja siva i suva
(Krvolok 161)

O noći budi ladna ruka preko našeg vrućeg čela
utišaj krv i spusti blagi mir na čula
(Molitva za preobraženje 114)

Na ribnjaku su labudovi mojih čežnja ispunjenje
Postali su tijelom najbolji mi sni
Tu na plavoj vodi
između dubljina i visina
lebde
(Ljetna pjesma 111)

b) *Matematički tip dubokih aliteracija ima isti sastav suglasnika u oba kvazikorijena, s tim što je njihov redosljed u svakoj riječi u paru drukčiji:*

U smrt se samo vrata naše kuće otvaraju
(Bolesnik 82)

Slušam
kad prošume kroz zrak haljina i pokreti
(20 godina 52)
A sutra zorom
kroz novi dan će nova radost nas ponijeti
Visoke pjane naše radosti: naša bijela jedra
(Pjesma iznad zemlje 109)

c) *Kod ovog tipa u kvazikorijenima riječi u paru nalazimo i suglasnike koji nisu isti — riječ je o tzv. konsonantskom tipu.*

Oborit će me jednom zrakom
Past ću bez krika na moju sjenu
(Smrtno sunce 166)

Grdni rat već grmi gruva
(Krvolok 161)

O Bože, daj me umorna od mijena
preobrazi u tvoju svijetlu nepromjenljivu i vječnu zvijezdu
(Moja preobraženja 76)

B. U odnosu riječi s različitim brojem suglasnika u kvazikorijenu jedan ili dva od njih ostaju bez svojih ekvivalenata. Prema položaju koji u nekoj riječi zauzimaju ti »preostali« suglasnici razlikujemo protetički, epentetički i postpozicijski tip, odnosno tip s »preostalim« sufiksom.

[5] Antun Branko Šimić, *Sabrana djela*, knj. I/Poezija, Znanje Zagreb, 1960.

a) Jedan od kvazikorijena razlikuje se od drugoga po protetičkom suglasniku — pojedini autori govore u ovakvim slučajevima o tzv. augmentativnom suglasničkom tipu:

Uz konjsku njisku (na ljudsku nalik vrisku)

(Raspeće 140)

Smrt redom gasi gradske lampe

(Radosna noć u gradu 119)

Moj otac reče sinoć: »Sine jesen je«

(Samoća na vodi 87)

Ja sam na vodi

pod svodovima tamne i visoke noći

(Samoća na vodi 88)

b) »Preostali« suglasnik smješten je između onih koji u drugoj riječi u paru imaju svoje ekvivalente pa se ovaj tip naziva epentetičkim konsonantskim:

I rasteње je samo rastajanje sa mnom

(Materinstvo 139)

I gledamo u zapadanje zadnjih zvijezda u dubljine noći

(Rastanak sa sobom 120)

Buknuše svuda svijetom bijesne bune

(Konac kraljeva 162)

c) Primjere dubokih aliteracija s preostalim sufiksom, tj. s postpozicijski smještenim suglasnikom ili suglasnicima bez ekvivalenta u drugoj riječi u paru pojedini autori tumače kao augmentativni vokalski podtip:

Taj miris mora upijen u put

(Sva sunca ovog ljeta 178)

U mraku mnoga slaba srca mru

(Put 121)

bi li se izmučen smirio u smrti

(Sebi 153)

Kroz moje noći idu bele ruke bludnica

C. Duboke aliteracije u svim dosadašnjim primjerima karakteriziraju ekvivalencijski odnosi među fonološki istovjetnim suglasnicima. Ali, za razliku od tih »čistih«, postoje i tzv. »nečiste« duboke aliteracije kod kojih uvjet za ekvivalenciju odgovarajućih suglasnika nije fonološka istovjetnost, nego se oni donekle mogu fonološki razlikovati: obično samo po jednom inherentnom razlikovnom obilježju.

U stihovima Antuna Branka Šimića najčešće se ostvaruju nečiste duboke aliteracije među riječima koje sadrže suglasnike nejednake po zvučnosti.⁶ No, osim po obilježju zvučnost/bezvučnost, suglasnici u nečistom suzvučju mogu se razlikovati i po ovim svojstvima: prekidnost/neprekidnost, difuznost/nedifuznost, gravisnost/negravisnost. Moglo bi se govo-

[6] Osim nečistih suzvučja zvučnih i bezzvučnih suglasnika, sovjetski lingvisti opisuju još i nečista suzvučja među sibilantima i nečista suzvučja među šuštavim suglasnicima.

riti i o nečistom suzvučju glasova različitih samo po inherentnom razlikovnom obilježju konsonantnost/nekonsontantnost, te o naročitom nečistom suzvučju jednog suglasnika i suglasničke skupine. Naime, katkad su u ekvivalencijskom odnosu afrikata i odgovarajuća skupina sastavljena od frikativnog i prekidnog suglasnika.

Evo primjera različitih nečistih dubokih aliteracija:

a) *Jedan ili nekoliko zvučnih suglasnika jedne riječi u paru stupa u suzvučje s jednim ili nekoliko bezzvučnih suglasnika druge riječi u paru, s tim što razlika među njima može biti samo u tom jednom inherentnom razlikovnom obilježju:*

rastvorili smo dvore naše mladosti
(Žene, mladići, ljeto, 79)

za mojim stopama će zapadati bijel visok snijeg
(Zavodnik 80)

Sunce svetli zavodnik
izvelo je na ulice
ljude, žene, decu, dojilje i pse
(Zavodnik 66)

Ja poznam ponos mrk i tvrd
(Mladić 117)

Naše duge senke na snegu se grče
(Ulična ljubav 58)

I dok jedu boje se
da ne bi jedan drugom život pojeli
(Ručak siromaha 129)

I probudim se: ležim u svom lešu
(Tijelo i mi 149)

b) *Nečisto suzvučje tvore difuzan i nedifuzan, zapravo kompaktan i nekompaktan suglasnik:*

I pogledom plivam preko polja livada i voda
(Moja preobraženja 76)

Tvoje tijelo biva tanje
ruke bljede
oči dublje
(Siromahu 131)

Na rubu livade je kuća parnog mlina
Iz daljine
(Hercegovina 86)

S brda slaze ljudi lutaju po vodi
(Samoća na vodi 87)

Nikad neću zasititi se žudnje
Ostanem uvijek nemoćan i tužan
(Sva sunca ovog ljeta 179)

Duge crne dve čarape
dve večernje crne molitve
(Oči 45)

c) Nečisto suzvučje tvori gravisan i negravisani glas koji se međusobno razlikuju samo po ovom inherentnom razlikovnom obilježju:

Mi potonemo u crni ponor snova
i snivamo da smo davno pomrli
(Bolesnik 82)

d) U nečistom suzvučju neprekidan i prekidani glas: s/c, ž/č, h/k.
Tu svaki dan je svježe cvijeće
(Već 20 godina je mrtva 185)

dolazi užas časa
(Bakterije 42)

Razmotaj crveni težak pokrov povrha mene
(Mrtva ljubav 103)

e) U sljedećim se primjerima donekle ostvaruje ekvivalencija konsonantskog i nekonsonantskog glasa r. Riječ je o specifičnom odnosu jednog suglasnika i jednog samoglasnika, koji se međusobno razlikuju samo po jednom glasovnom obilježju:

Grdni rat već grmi, gruva
(Krvolok 161)

I s njom jurne sekne kroz noć brz
i crni ko vrisak
(Vampir 49)

sva su okna zastrta
Pred vratima ne videći mene
straži pas
(Ljubomora 96)

f) Suzvučje čine afrikata č i ekvivalentna suglasnička skupina št:
Ja se u noć zavijem: u crni i težak plašt
i plačem
(20 godina 53)

D. U istom stihu ili u uzastopnim stihovima katkad se ostvaruje nekoliko različitih dubokih aliteracija. Pri tome riječi koje sudjeluju u tim odnosima mogu biti na različite načine razmještene i povezane. Upozoravamo na pojedine tipičnije vrste svojstvene Šimićevoj poeziji:

a) Aliteracije se u stihu ili susjednim stihovima pojavljuju naporedno, jedna iza druge:

Pogledom plivam preko polja livada i voda
(Moja preobraženja 70)

Opreke plivam/polja i livada/voda u istome su stihu u našem primjeru razmještene jedna iza druge, naporedno.

b) Ukrštene duboke aliteracije:

Svaki dan o podne i na večer
uđe jedno vučje lice
(Zapuštena 104)

Opreke podne/jedno i večer/vučje sadrže riječi koje su u navedenim uzastopnim stihovima ukrštene.

c) *Obgrljene aliteracije:*

I s njome *jurne* sekne *kroz* noć *brz* i *crn* ko *vrisak*
(Vampir 49)

U navedenom stihu aliteracija *jurne/crn* obgrljuje duboko aliteraciju *kroz/brz*.

d) *Lančane duboke aliteracije:*

i za njima se cijela *rulja srljajući* u grad *surva* ←
(Raspeće 141)

Tri riječi *rulja, srljajući, surva* tvore dvije duboke aliteracije: *rulja/srljajući* i *srljajući/surva*. Riječ *srljajući* čini sazvučje s dvjema različitim riječima koje međusobno ne tvore aliteracijski odnos:

rulja/srljajući/surva

e) *Prstenaste duboke aliteracije:*

Večeras padaju na me
krpe mrtvih oblaka
Pokriven sivim žutim prnjama
posrćem *preko* razmrskanog svijeta
(Ljubomora 47)

Kod prstenastih dubokih aliteracija tri riječi tvore tri aliteracijska para. U navedenim stihovima *pokriven* u sazvučju je i s *krpe* i s *preko*, ali za razliku od lančanih dubokih aliteracija, ovdje još jedan par, još jednu opreku tvore riječi *krpe* i *preko*:

krpe/pokriven/preko

Na kraju je nužno postaviti pitanje: kakvu ulogu u stihu imaju duboke aliteracije oćenito?

U poetici je poznato⁷ da su sva glasovna ponavljanja sredstvo segmentacije, a istodobno i sredstvo povezivanja elemenata koji tvore segment stiha ili pjesme kao cjeline. Tako i duboke aliteracije naglašavaju odgovarajuće ritmičke, kompenzacijske i sadržajne cjeline.

No, dok se suglasničkim ponavljanjima drugih vrsta obično spajaju samo riječi u kontaktnoj poziciji, u istom stihu ili u uzastopnim stihovima, dubokim se aliteracijama ostvaruje i distantno ponavljanje suglasnika katkad u linearno veoma udaljenim stihovima pjesme. Važi i jedno pravilo: što je par riječi koji sudjeluje u dubokoj aliteraciji više udaljen, to sazvučje koje se ostvaruje mora biti efektnije, tj. mora biti u ekvivalenciji više suglasnika. U Šimićevim pjesmama u distantnim dubokim aliteracijama ponavljaju se obično četiri suglasnika. Navodimo i jedan primjer:

Ja *skrивam* svoju dušu od njega
On grli moje telo
i pije pije moje usne

[7] Svetozar Petrović, *Stih*, u knj. Z. Škreb, A. Stamać. Uvod u književnost, GZH, Zagreb, 1983.
Svetozar Petrović, *Stih A. B. Šimića i pitanje o komparativnoj tipologiji slobodnog stiha*, »Croatica« 7—8, Zagreb, 1976, str. 303—320.
Ivan Slamnig, *Hrvatska versifikacija*, Liber, Zagreb, 1981.

i pleše pada pijan moje krvi
 I čeka
 čas da se moje telo mrtvo sruši ispruži
 i on da zgrabi moju belu dušu
 i s njome jurne sekne kroz noć brz i crn ko *vrisak*
 (Vampir 49)

U navedenim stihovima postoji i ponavljanje fonološki istovjetnih početnih suglasnika na granici riječi (*pije pije* moje usne i *pleše pada pijan* moje krvi). Jasno je da riječi koje aliteriraju na taj način ne mogu biti veoma udaljene jedna od druge, jer aliteracijski učinak tada ne bi bio prepoznatljiv. S druge strane, duboka aliteracija *skrivam/vrisak* ne ostvaruje se ne u istom stihu ili u uzastopnim stihovima, nego ni u istoj strofi pa niti u uzastopnim strofama, a ipak je, tumačeći pjesmu, moramo zamijetiti. Riječ *vrisak* finalna je riječ pjesme *Vampir* i stupajući u aliteracijski par s riječju *skrivam* tvori poantu: ukida se *opreka ja — on* koja je kompozicijski provedena kroz cijelu pjesmu. Pjesničko *ja* i neprijateljsko *on* semantički se zblizuju, čak poistovjećuju.

Upozoravamo i na druge tipičnije Šimićeve ritmičke modele koji se temelje na dubokim aliteracijama.

Takvim oprekama Šimić ističe dvije inicijalne, dvije medijalne ili pak dvije finalne riječi u uzastopnim stihovima ili, što je još tipičnije za njegov stih, povezuje medijalnu riječ jednoga stiha (pod medijalnom se riječi ovdje podrazumijeva: ni inicijalna, ni finalna) s finalnom ili inicijalnom riječju u prethodnom ili pak idućem. Po svojoj ulozi u organizaciji pjesme ovakve se duboke aliteracije mogu uspoređivati s odgovarajućim vrstama rime: parnom, leoninskom, rimalmezzo itd. Prikazujemo ovdje različite vrste takvog povezivanja:

- a) O noći budi ladna ruka preko našeg čela
 utišaj krv i spusti blagi mir na čula
 (Molitva za preobraženje 114)
- b) u vrtu ispod *aprilskog* sunca
 pucaju polako *prvi* pupovi
 (April 111)
- c) Večeras padaju na me
krpe mrtvih oblaka
Pokriven sivim žutim prnjama
 posrćem preko razmrskanog svijeta
 (Ljubomora 47)
- d) Žute *lampe* u noć silaze
 ladni pravci kuća *lome se*
 (Ulična ljubav 58)
- e) kroz novi dan će nova radost nas *ponijeti*
 visoke *pjane* naše radosti: naša bijela jedra
 (Pjesma iznad zemlje 109)
- f) Na rubu polja između *crnih* stabala
crveno mrtvo obješeno sunce
 (Teški zrak 99)

Opreka riječi u dubokoj aliteraciji još je više naglašena ako se ostvaruje u prebacivanju (rejetu):

a) Ja se u noć zavijem: u crn i težak *plašt*
i *plačem*
(20 godina 55)

b) između *dublina* i visina
lebde

c) *Preko* nas
u *trku* idu neba oblaci
(Bolesnik 82)

Duboke aliteracije u stihu s prebacivanjem, a i grafički oblik stiha mogu veoma narušiti sintaktičku cjelinu, što znači da je pjesnički važnija formula i sadržinska opreka riječi u dubokoj aliteraciji, nego njihova sintaktička veza. Naglašava se, dakle, paralelizam u rečeničnom ustrojstvu, a ne njegova cjelovitost.

Par riječi u dubokoj aliteraciji strukturalna je pjesnička opreka koja se uvijek doživljava i kao semantička. Zbog toga neki autori smatraju da te opreke imaju tropičku vrijednost, npr. sličnu metafori. Sasvim je sigurno da se među riječima bliskim po zvukovnom ustrojstvu u sinonimičkim kontekstima aktiviraju veze semantičke sličnosti, a u antonimičkim kontekstima veze semantičke suprotnosti. Usporedimo ove primjere:

a) Tu sam!
Tvoja kuća stoji *ograđena*
Sva su okna *zastarta*
Pred vratima ne *vide* mene
straži pas
Samo jedan prozor crven *gori*
(Ljubomora 96)

b) Bolesnik leži *mrtav*
predmet pokraj predmeta u sobi
Crne tice
nema?
Ispod neba
rep pauna ogroman *svjetlucav*
sa oblaka visi u *vrtove*
(Podne i bolesnik 89)

U ulomku iz pjesme *Ljubomora* semantički su povezane po sličnosti riječi *zastarta/straži*, a po suprotnosti *ograđena/gori*.

U ulomku iz pjesme *Podne i bolesnik* antonimičkom su kontekstu riječi *mrtav/vrtove*. Kako vidimo, ovom se dubokom aliteracijom naglašava veća strukturalna (kompozicijska, ritmička) cjelina, jer riječi u paru, zauzimajući finalno mjesto u prvom i posljednjem stihu drugoga dijela pjesme koji smo naveli, posvema ga obgrljuju. Semantički pak odnos među riječima odslikava temeljno značenje pjesme: antinomiju života i smrti označenu i dvjema metaforama iz konteksta — *crna tica* istoznačnica je smrti, a *rep pauna* (ili vodoskok ili duga) istoznačnica je života.

U stihovima iz pjesme *Ljubomora* ne ostvaruje se samo semantičko povezivanje riječi na temelju zvukovne bliskosti, nego i druga tendencija također svojstvena dubokim aliteracijama: zvukovno zbližavanje riječi povezanih smislom. Naime, kontekstom su riječi koje aliteriraju u ovom primjeru — *zastri/straži te ograđena/gori* tako smisaono povezane da nastaje semantizacija zvuka: javljaju se asocijacije na pasje režanje. To je uvjetovano u prvom redu ponavljanjem i kontrastiranjem određenih inherentnih razlikovnih obilježja u riječima koje čine duboku aliteraciju: u konkretnom slučaju riječ je o ponavljanju obilježja prekidnosti, stridentnosti, gravisnosti.

Duboke smo aliteracije u ovom radu prikazali kao oblik složene zvukovne organizacije stiha, koji je vrlo značajan u stvaralačkom postupku određenog autora. No, ostaje nam još da upozorimo: duboke aliteracije pri uspoređivanju versifikacijskih modela različitih pjesnika ili različitih stilskih razdoblja, kako to pokazuju proučavanja ruskog pjesništva, mogu poslužiti i kao veoma značajno tipološko sredstvo.

Jasna MELVINGER

The Faculty of Pedagogy, Osijek

*Deep Alliterations in Poems by
Antun Branko Šimić*

SUMMARY

In Slavic sciences appropriate attention has been paid to the phonetic organisation of the text including the study of deep alliterations i. e. of the recurrence of similar sounds in the words in close succession containing equivalent consonants.

The poetry of Antun Branko Šimić offers a wealth of examples for the study of this phenomenon as a means of the phonetic organisation of the verse. The paper presents various kinds of deep alliterations as well as alliteration clusters of words used by this poet. We are convinced that it is essential to point out these harmonizing chords when trying to interpret Šimić's blank verse.